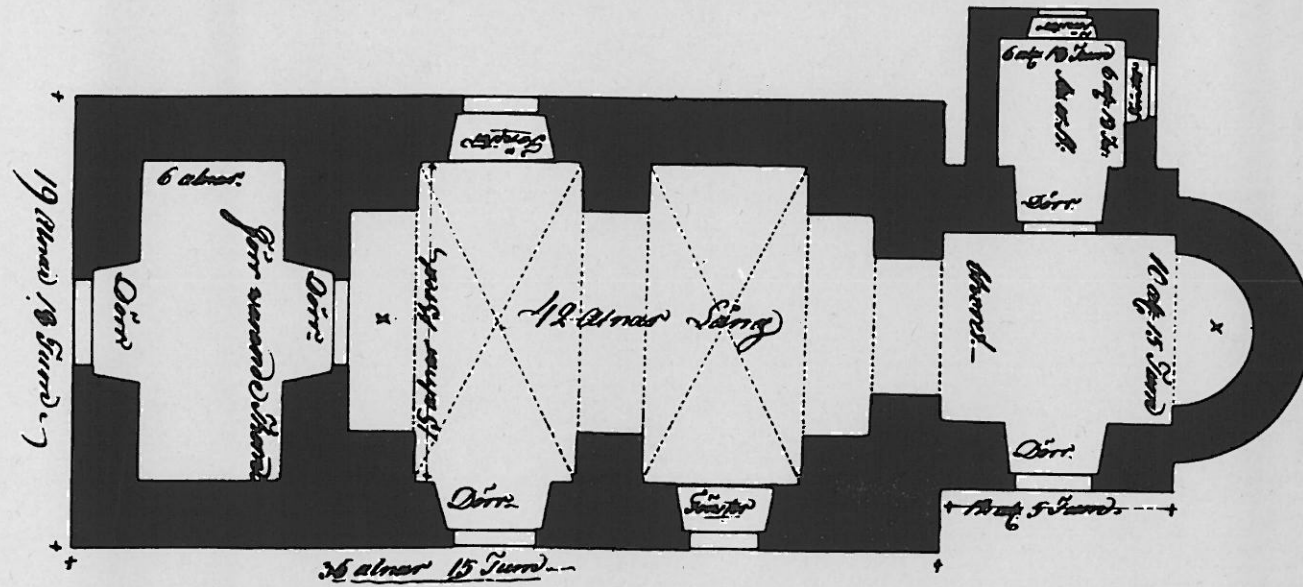

Arkeologisk dokumentation

av

Berga gamla kyrka

Berga sn, Sunnerbo härad

Ragnild Vogel

Sammanställd och redigerad av Lars Salminen

Smålands museum 1993

INNEHÅLL

FÖRORD av Lars Salminen	2
NÅGRA INLEDANDE KOMMENTATER TILL RAPPORTEN av Lars Salminen	4
RAPPORTDEL av Ragnhild Vogel	7
INLEDNING	7
LÄGE	7
TEKNISKA UPPGIFTER	7
HISTORIK	8
UNDERSÖKNINGARNAS UPPLÄGGNING	9
UNDERSÖKNINGSRESULTAT	10
SAMMANFATTNING OCH FÖRSÖK TILL TOLKNING	19
REFERENSER	23
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	23
BILAGOR	
Bilaga 1. Översiktsplaner	
Bilaga 2. Gravtabell	
Bilaga 3. Fyndlista	

FÖRORD

av Lars Salminen

I ett sockenprotokoll daterat den 26 februari 1815 anhåller kyrkoherden i Berga om en ny kyrka för att som det heter "bereda tillräckligt rum i Guds hus". Kort därefter revs den medeltida kyrkan, efter att en uppmätning av kyrkan skett. Lämningarna efter medeltidskyrkan kan numera endast skönjas strax söder om den nya byggnaden. Uppmätningen från 1815 visar emellertid att kyrkan varit av, en för Småland, extraordinär typ. Till exempel var kyrkan fram till kort före nedrivningen försedd med ett sk brett västtorn. Breda västtorn har i senare forskning velat ses som en makthavares manifestation av sin upphöjda samhällsställning. Kopplingar till dessa kyrkors stiftare eller *patronus* har också dokumenterats genom gravläggningar i tornen.

Bland annat genom den storslagna medeltidskyrkan samt ett visst privilegiebrev, där Linköpingsbiskopen Henrik år 1279 erhöll rättigheter att i Berga anlägga en köpstad, har gjort att Berga med omland tilldragit uppmärksamhet i tidigare forskning. Av arbeten som kommit att kasta ljus över bygden kan nämnas Henrik Klackenbergs artikel i **Medeltiden och arkeologin**. I artikeln "Feodalism i Finnveden : Biskop Henrik och Berga" sätts bygden med sin kyrka in i ett historiskt sammanhang genom att dess tidigmedeltida struktur belyses. Christer Knutssons uppsats **Berga gamla kyrka** är ett annat arbete som behandlar ämnet.

Om vi ser till fornlämningsbilden så låg Berga tveklöst i en av Finnvedens tidighistoriska centralbygder. Sunnerbos centralort var under detta skede med största sannolikhet Berga, som ligger som en knutpunkt mellan de viktiga kommunikationslederna och handelsvägarna. Berga får således antas ha haft en tämligen speciell roll i regionen vilket i sin tur tycks avspeglats i den medeltida kyrkans utformning.

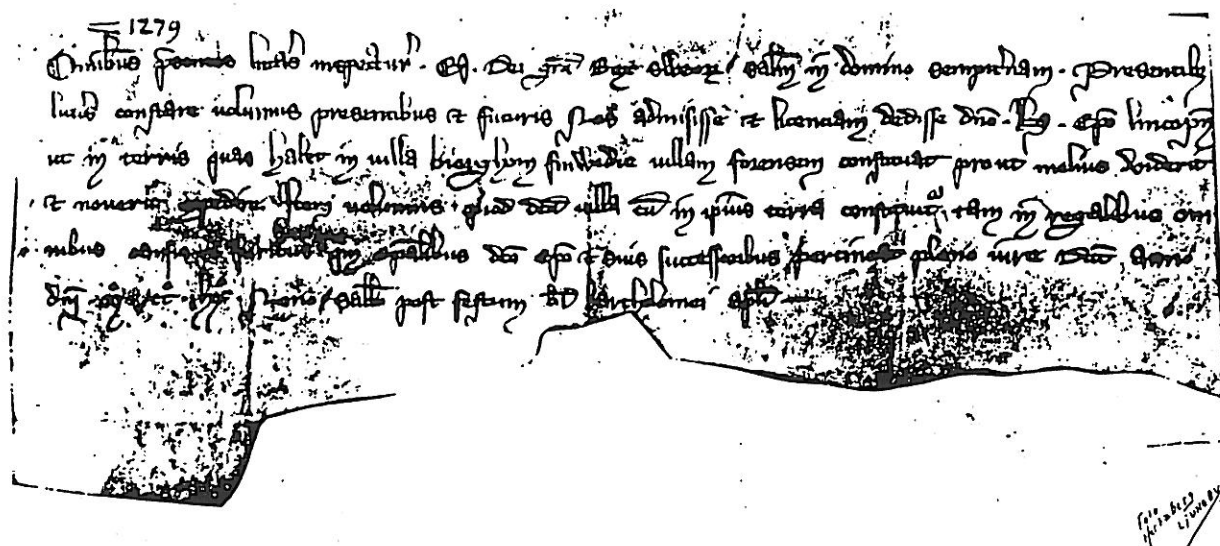

Fig 1. Genom ett privilegiebrev från år 1279 erhöll Linköpingsbiskopen Henrik stadsrättigheter för Berga.

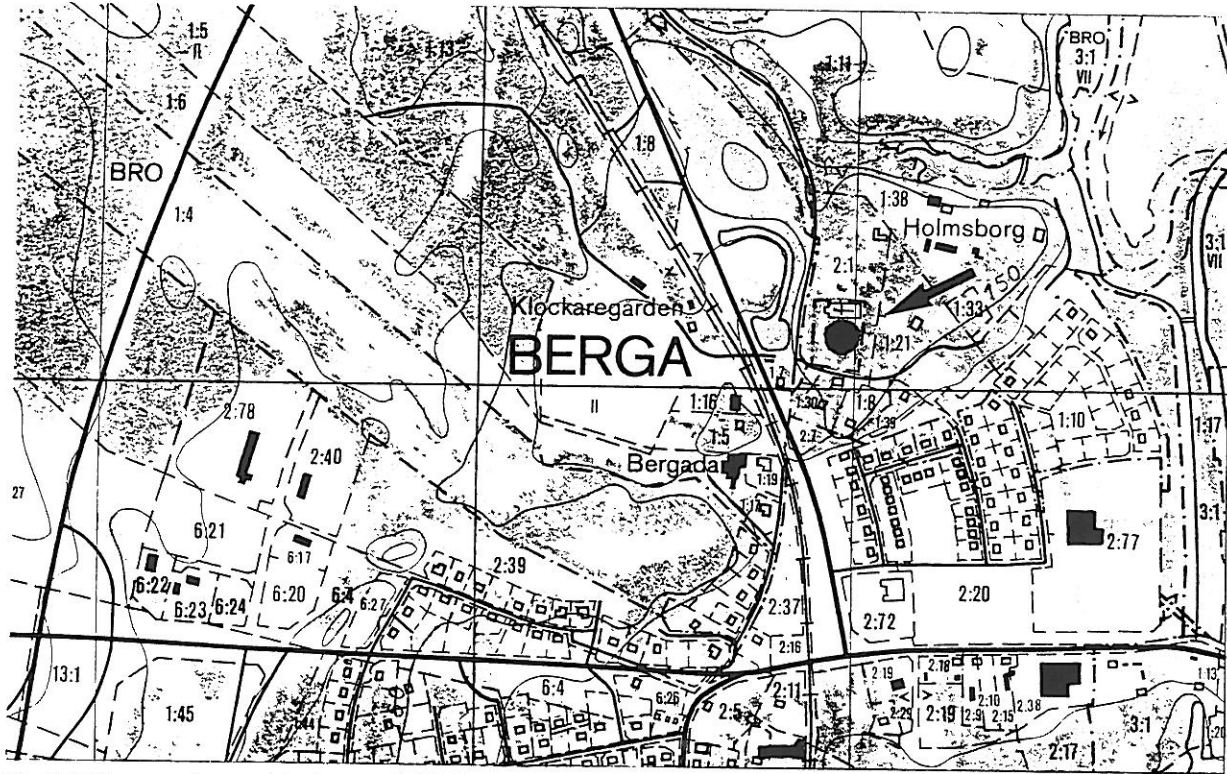

Fig 2. Utdrag ur ekonomiska kartan 5D2h Berga med undersökningsområdet markerat, skala 1:10000.

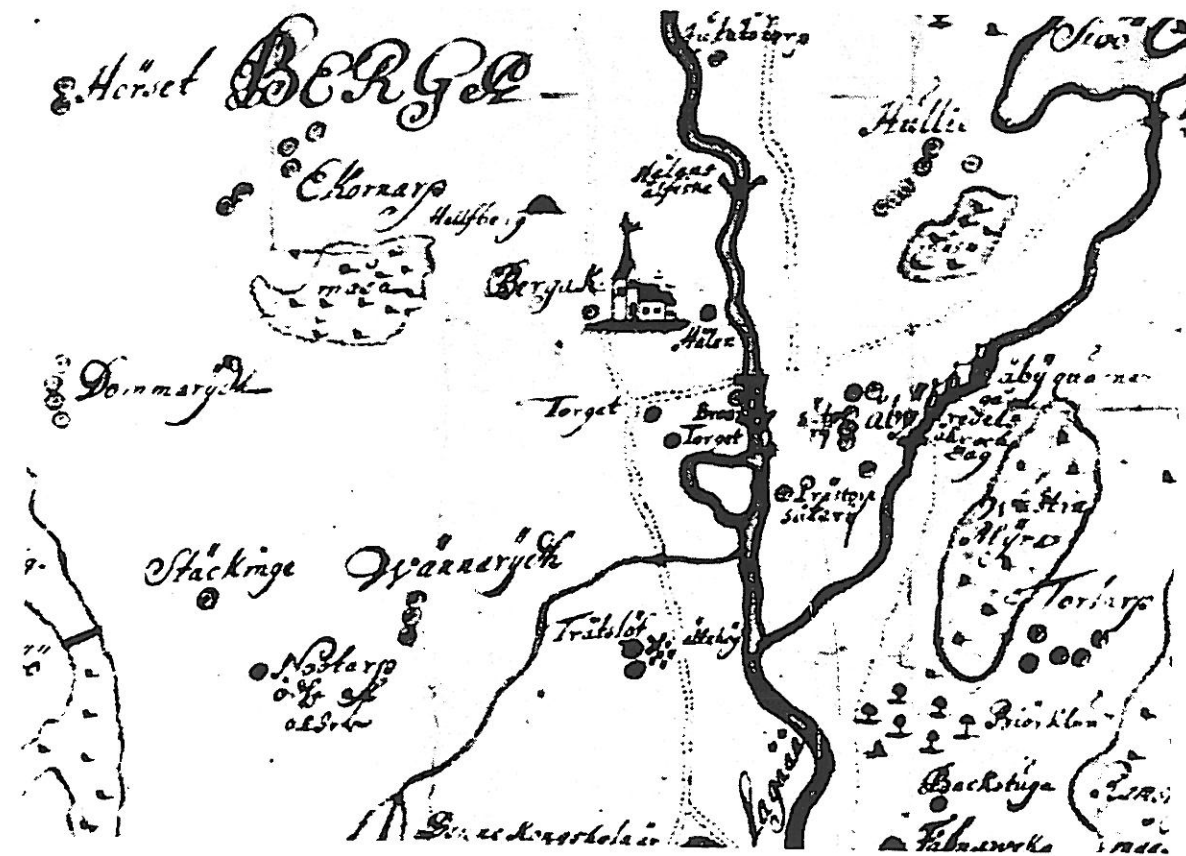

Fig 3. Utdrag ur Assar Rohmans härads-karta över Sunnerbo från år 1685. Denna är det äldsta bevarade dokumentet som berör Berga medeltida kyrkas utseende. Notera även Bergas topografiska läge vid knutpunkten av kommunikationslederna.

NÅGRA INLEDANDE KOMMENTARER TILL RAPPORTEN

av Lars Salminen

Denna rapport har sammanställts och redigerats av undertecknad. De arkeologiska undersökningarna har emellertid Ragnhild Vogel svarat för med bistånd av frivilliga församlingsbor från studiecirkeln: "En dokumentation av Berga kyrka". Före Ragnhild slutade sin anställning vid museet sammanställde hon sina resultat i en rapport. Denna har fått bilda stomme i föreliggande rapport och återges här i sin helhet med vissa språkliga korrigeringar och tillfogat illustrativt material. Nedan följer några punkter där det känts angeläget att komplettera rapporten:

Tidigare har ett antal mindre arkeologiska undersökningar företagits i Berga. Vid grävningar i anslutning till kyrkan har en medeltida klockgjutargrop påträffats. Dessutom har spår efter en vikingatida/tidigmedeltida bosättning kunnat beläggas i kyrkans omedelbara närhet. Bosättningens totala utsträckning och karaktär är oklar men undersökningen är ändå unik i ett avseende. Den stod nämligen för de enda fynden av sk Östersjökeramik som då påträffats i Smålands inland. Östersjökeramiken kommer ursprungligen från området söder om Östersjön och spreds under 1000-1100-talen över stora delar av Östersjöområdet.

Vilka slutsatser man vågar dra av keramikfynden i Berga är svårt att säga. Alldeles nyligen har ytterligare en fyndort för denna keramiktyp rapporterats, nämligen Eka strax norr om Ljungby, men eftersom undersökningsverksamheten i Bergas samtida bosättningar hitintills varit låg så saknas i stort sett referensmaterial. Vi kan dock konstatera att det finns spår efter en bosättning daterad till strax före eller samtida med tidpunkten då kyrkan förmodas vara uppförd.

Inför den förestående rivningen av medeltidskyrkan gjordes år 1815 en planritning. Det västra partiet av kyrkans murar har dessutom varit frilagda 1956, då några fotografier och en enkel planritning upprättades. Genom dessa var förkunskaperna om kyrkans slutgiltiga planform och dess läge goda. Men kyrkans utformning är oftast ett resultat av en dynamisk process där de olika byggnadsdelarna tillkommit vid olika tidpunkter. Vid de tidigare dokumentationerna av kyrkan gjordes inte någon egentlig arkeologisk dokumentation därför saknar dessa framförallt noteringar om de olika byggnadsdelarnas relativa kronologi.

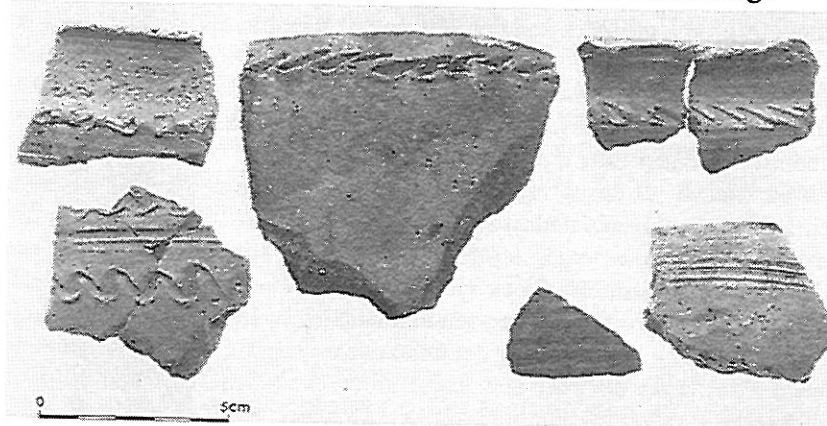

Fig 4. Urval av de keramikskärivor som påträffades vid utgrävningarna norr om Berga kyrka 1982. Foto: Statens Historiska Museum. (Ur Klackenborg 1986).

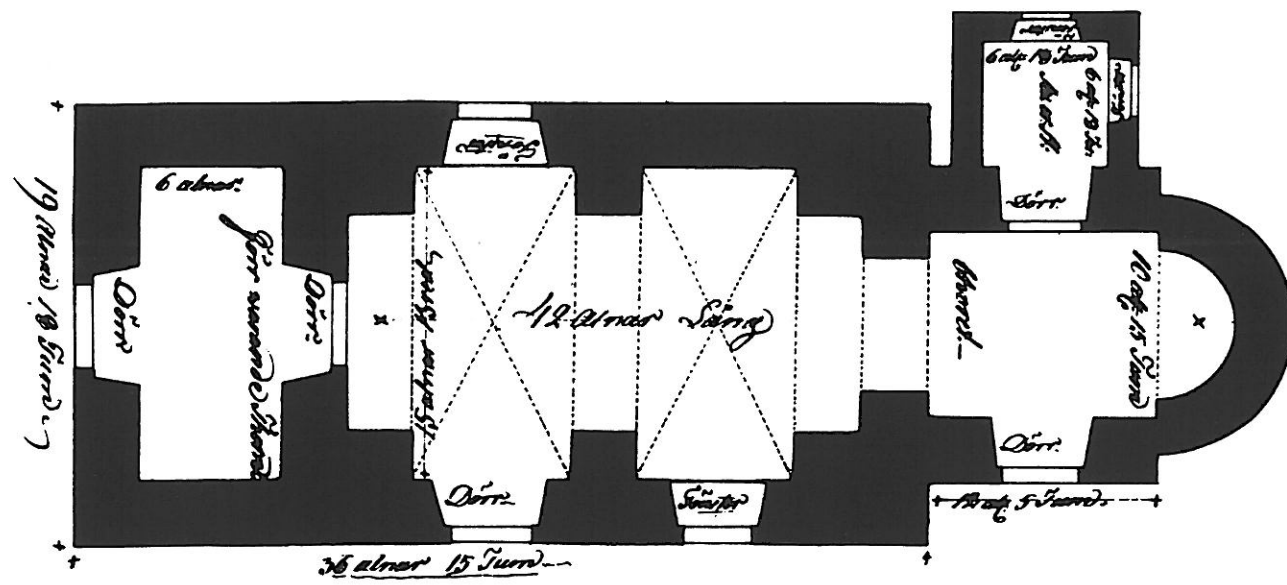

Fig 5. Planritning upprättad år 1815 inför den förestående rivningen av Bergas medeltida kyrka.

Fig 6. Foto från 1956 då kyrkans torn samt delar av långhusets norra och södra murar lokaliserades och frilades.

Undersökningarna som rapporten avser har i huvudsak bestått av manuell sökschaktsgrävning. Schaktens utsträckning framgår av fig 7. Kyrkan visade sig till hög grad vara bevarad under mark och i samtliga schakt påträffades dagermurarna strax under grässvålen. Då murpartier frilagts upprättades planritningar över dessa. Vid undersökningarna grävdes dock endast vissa mindre partier till botten. De undersökta ytorna ska därför inte betraktas som utschaktade områden eftersom dessa inte helt tömts på information och bör därför skyddas från framtida ingrepp på samma sätt som gäller för övriga delar av kyrkan.

För den som så önskar finns allt fältdokumentationsmaterial, såsom ritningar och foton från grävningen, att tillgå i Smålands museums kulturmiljöavdelnings arkiv. Fynden förvaras, i väntan på fyndfördelning, på Smålands museum och har erhållit löpande undernummer. I rapporten redovisas översiktsplaner, fyndlistor etc i bilaga 1 - 3. Sektionsritningar som skulle kunna bidra till klarläggande av golvnivåer och vissa byggnadsdelars relativa kronologi eller om kyrkan vilar på äldre kulturlager har dock inte upprättats.

Vid undersökningarna framkom ett tiotal gravar eller skelettdelsanhopningar. Dessa har dokumenterats genom nivåer och läge utan egentliga ritningar, foton eller gravbeskrivningar om armställningar, kisttyper etc. Det osteologiska materialet återbegravdes efter undersökningarna på ett gemensamt ställe på kyrkogården.

Under kyrkans absid framkom lämningar som rent stratigrafiskt bör vara äldre än absiden. En närmare datering har dock inte kunnat levererats. Om lämningarna därför ska knytas till kyrkobygget, vilket Ragnhild Vogel framhåller, eller till den vikingatida bosättning som påträffats i kyrkans närhet, är en tolkningsfråga.

I rapportdelen beskrivs ett nordsydligt murparti i schakt III:B som "korets östmur" respektive som "en trappliknande murkonstruktion". Konstruktionens primära funktion är enligt Ragnhild Vogels tolkning murverk från korpartiets ursprungliga raka avslutning.

I skriftligt material från 1700-talets mitt omtalas en "jättekista eller tiufwakista", dvs någon form av kammare, i det breda västtornet. Den ursprungliga uppgiftslämnaren tycks ha varit kyrkoherde Israel Rogberg vars brev finns som avskift hos Gahm-Persson i Archiwum Smolandicum. Kuriositeten diskuteras nedan i rapportdelen. Intressant i sammanhanget är att två gravar påträffades i detta parti på ett ganska ansenligt djup och gravar i tornpartiet kan, som tidigare nämnts, ha en speciell status.

Genom undersökningarna har vissa frågor fått ett svar. Många frågor kvarstår dock obesvarade. Vissa saker gjordes och vissa saker kanske kunde gjorts annorlunda. Först efter att ett material offentliggjorts har en bredare publik möjlighet att samtycka eller kanske ha en avvikande åsikt. I rapporten delger Ragnhild Vogel sina tolkningar. Dessa överensstämmer inte alltid med mina men i rapporten har de iakttagelser som gjorts i fält fått väga tyngst. Det är givetvis en förhoppning att vår kunskap inte stannar här utan att grävningsresultaten kan främja en fruktbar diskussion och kunskapsuppbyggnad. Det förtjänar Berga.

RAPPORTDEL
av Ragnhild Vogel

Kyrkodokumentation/Lokalisering av grundmurar

Sm
Kronobergs län
Berga sn
Kyrkogården 1:1

Berga medeltida kyrka

INLEDNING

På uppdrag av Berga församling har under ett antal dagar hösten och vintern 1991-92 genomförts en dokumentation av murresterna efter den medeltida kyrkan. Med bättre kunskap om läget har församlingen för avsikt, att i kyrkogårdens gräsmatta markera den gamla kyrkans utsträckning.

LÄGE

Ekonomiska kartbladet 5D 2h BERGA
Koord. X=6312,96 Y=1389,48

TEKNISKA UPPGIFTER

Tre sökschakt upptogs (I-III), vilka grävdes för hand. Större stenar och schaktmassor flyttades med hjälp av en mindre grävmaskin.

En planritning upprättades i skala 1:50, på vilken såväl murrester som sekundära gravläggningar och tillvaratagna artefakter inmättes och avvägdes. Artefakterna numrerades löpande. Frilagda murrester fotodokumenterades efter hand så fort väderleken tillät.

Uppdraget kunde genomföras tack vare frivillig och god hjälp från många intresserade församlingsbor, bland vilka måste nämnas följande: Hugo Andersson, Domaryd, Gösta Johansson, Ohs, Åke Karlsson, Åbyfors, Birger Sjögren, Hulje och Ingvar Vallenskog, Lagan.

HISTORIK

Berga, i Sunnerbo härad inom det småländska folklandet Finnveden, hade redan under tidig medeltid en kyrka av sten. För småländska förhållanden var kyrkan ovanlig. Den var försedd med ett västtorn lika brett som långhuset, en tornform som hittills konstaterats endast i tre andra kyrkor i Småland: i Värnamo och Rydaholm i Östbo härad inom Finnveden samt i Växjö domkyrka i Kinnevalds härad inom Varend. Dessa breda västtorn hör hemma i en sydsvensk/dansk byggtradition och har i Skåne kunnat dateras till 1100-talet dels genom arkitektoniska stiljämförelser dels genom skriftligt källmaterial och i några fall genom myntfynd.

Av bevarade skriftliga dokument, som rör Berga medeltida kyrkas utseende, är det hittills äldst daterbara en härads-karta från 1685 över Sunnerbo härad. Här har kyrkan noggrant avbildats med högt, brett västtorn med flöjelförsedd spira och rundbågiga, romanska muröppningar, med långhus och kor, även dessa försedda med flöjlar samt en absid.

Förutom härads-kartan från 1600-talet finns andra samtida arkivalier, som kan bidra med kunskaper om kyrkans utseende i äldre tid. I kyrkans räkenskapsböcker kan man t.ex. läsa om inköp av järn för reparation av tornet, inköp av spån och tjära för taket och tornet samt koppar att kläda tornspiran med.

Från 1700-talet finns några enkla beskrivningar av den medeltida kyrkans utseende (Rogberg I., 1763, Rogberg S., 1770). Från 1750 dyker tanken på ombyggnation upp gång på gång. Kyrkan betraktades både som trång och mörk, varför man beslutade att bygga en ny.

Inför rivningen lät man 1815 göra en uppmätning av den gamla kyrkan. Denna planritning har varit till god hjälp vid sökandet på kyrkogården, där för övrigt partier av den gamla kyrkans västra del kom i dagen vid anläggningsarbeten 1956. Någon dokumentation i vanlig mening blev inte utförd vid detta tillfälle (Värnamo Tidning 1956 24/9, planritning och sex fotografier förvarade i Smålands museums arkiv i Växjö).

Av inventarierna i den gamla kyrkan finns några bevarade. Äldst är dopfunten i sandsten av den så kallade Fabeldjursmästaren, väl representerad inom Finnveden och Njudung i öster. Denna typ av funtar brukar dateras till sent 1100-tal eller omkring 1200. Från 1250-talet är två skulpturer i ek (Maria med Jesusbarnet och en biskopsfigur). Båda är av mycket hög kvalitet. Kanske bildhuggarkonsten vid denna tid uppvisar stark påverkan av fransk-gotiska stilideal (Klackenberg H., 1986).

I samband med den gamla kyrkans raserande omkring 1820 lär en träskulptur av S:t Göran ha sålts, liksom en medeltida mässkrud och korkåpa liknande den, som finns i Växjö domkyrka. (Dessa senare föremål fanns med i en inventarieförteckning från 1687.)

I medeltidskyrkans närmaste omgivning fann man i mitten av 1980-talet, ett 30-tal meter öster om grunden, lämningar efter en klockgjutningsplats, som med hjälp av två C14-prover har kunnat dateras till 1235+/- 100 respektive 1360+/- 95 (Åhman E., 1983).

Ett flertal runstenar är kända inom Finnveden. I Berga har man känt till inte mindre än sex runstenar av vilka två finns kvar (vid kyrkogårdens södra grindar). Den ena restes över en fader, död i England.

UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING

Med utgångspunkt från uppmätningen gjord 1815, upptogs tre sökschakt om tillsammans ca 90 kvm i anslutning till de i gräsmattan söder om nya kyrkan synliga hållarna, som utgjorde tornets sydvästra begränsning.

Schakt I

avsågs täcka in tornets murar mot sydväst och söder (I:A) samt anslutningen mellan långhusets mur mot väst och tornets östra del (I:B). För att eventuellt kunna täcka in långhusets inre sydvästra hörn, drogs 1 meter öster om och parallellt med schakt I:B, även ett smalt L-format schakt (I:C).

Schakt II

som drogs ytterligare 2 meter mot öster, avsågs täcka in delar av långhusets södra mur samt de södra delarna av det västra valvet med eventuella rester av anfang.

Schakt III

avsågs täcka in korets södra mur (III:A) och dess östra begränsning (III:B) mot absidens södra hälft (III:C).

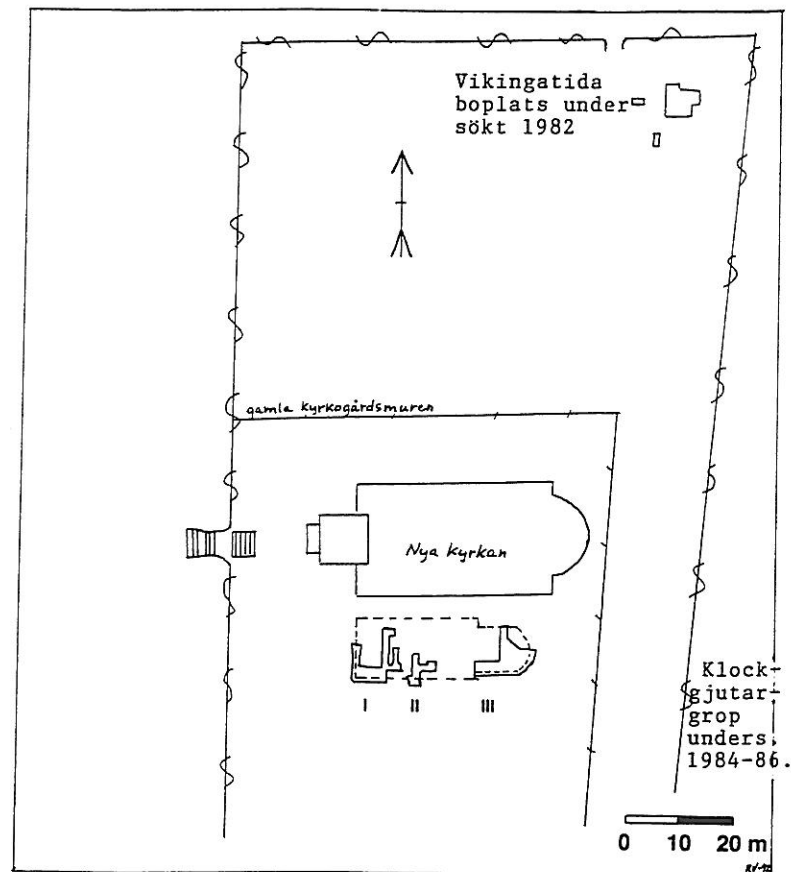

Fig 7. Översiktsplan över Berga kyrka och kyrkogården. Söder om Nya kyrkan är med streckad linje inlagd den medeltida kyrkans utsträckning. Över denna är med heldragen linje de sökschakt inlagda som upptogs 1991/92.

UNDERSÖKNINGSRESULTAT

I **schakt I:A** var matjordslagret tunt. Ett flertal, upp till 1,0 meter långa, 0,5-1,0 meter breda och 0,1-0,15 meter höga, stenhällar med raka, tuktade långsidor, liggande i rak ytterlinje, frilades både mot väster och söder.

På västra sidan framrensades grundmuren, som sträckte sig väster om hällarna. Den bestod av en minst 0,9 meter djup packning av mycket olikstor sten med upp till meterstora block med jord emellan (fig 8). Begränsad tid tillät inte grävning till orörd mark.

Raden av hällar mot väster och söder utgjorde tornmurens yttre begränsning mot sydväst. Själva hörnet var skadat av en gravläggning, som i sin tur hade utsatts för skada. Skelettdelar låg i oreda alldeles under markytan (grav 1). I den västra raden saknas en häll, ca 1,5 meter lång. Enligt planritningen från 1815 borde den västra portalen legat just här. Kanske har tröskelstenen genom sin storlek varit eftertraktad och fått en ny placering någon annanstans - kanske i den nya kyrkan? Ovanpå den södra raden hällar och ca 0,1 meter från yttersidan kunde en tydlig kant av hård kalkbruk registreras (se planritning).

Mot tornrummets inre bestod fyllningen i muren av olikstora stenar, inbakade i murbruk till en bredd av 1,6 meter. Begränsningen mot insidan utgjordes av ca 0,2-0,3 meter stora stenar lagda i en enkel rad. Norr om stenraden var fyllningen lösare med större och mindre stenar blandade med jord (grundmur?-LS anm). Orörd mark fanns här ca 0,9 meter under markytan.

Vid tornmurens sydvästra inre hörn, påträffades ca 0,3 meter under markytan en intakt gravläggning (grav II) med ett kranium och skelettdelar samt ett bronsstycke, troligen en rest från kistans utsmyckning/beslag (F6).

Fig 8. Tornets sydvästra hörn med blottad grundmur under de tuktade hällarna. Till höger längst ned i bild framskymtar dagermurens skadade hörn. Foto mot nordöst.

I **schakt I:B** var matjordslagret djupare än mot sydväst, ca 0,1-0,25 meter tjockt. I norra delen konstaterades en stenpackning, som sluttade inåt mot söder och sannolikt utgjort en del av tornets norra grundmur. I schaktets östra del frilades en rad hållar i nordsydlig riktning, ca 2,0 meter långa, 0,7 meter breda och ca 0,12 meter höga (fig 9). De raka, tuktade långsidorna låg i rak linje. En tydlig kant av hård bruk kunde iakttas ca 0,15 meter från hållarnas raka sida mot väster. Kanten löpte längsmed alla hållarna. Dessa hållar utgör långhusets begränsning mot väster. Hållarna var belägna på en 0,2 meter lägre nivå än hållarna på tornets västra sida.

I södra delen av schakt I:B frilades och framrensades anslutningsområdet mellan torn och långhus (se fig 10). Tiden medgav tyvärr inte ett mer detaljerat eller utvidgat friläggande av detta område, så viktigt för bedömningen av tidsrelationen mellan långhus och tombyggnad.

Västra delen av schakt I:B gjordes som ett snitt genom tornets östra del. Fyllningen utgjordes av brun, sandblandad jord utan skiktningar. Några färgskiftningar kunde inte heller iakttas. En och annan spridd sten av varierande storlek förekom. Ca 0,7 meter under markytan framkom delar av två gravläggningar, lagda i östvästlig riktning, till synes intakta (Gravarna IV och V). I grav IV hade gravlagts en vuxen och ett litet barn. Från fyllningsmaterialet tillvaratogs några järnspikar och en djurtand (F30-32).

I södra delen av schakt I:B, ca 3,5 meter innanför tornets södra yttermur fanns också en gravläggning med kranium och skelettdelar, men på högre nivå, ca 0,3 meter under markytan (grav III). Här tillvaratogs föremål av brons och järn (F 25-29).

Fig 9. Långhusets västmur med grundmuren synlig under hållarna. Foto mot sydöst.

Fig 10. Närbild på anslutningen mellan långhusets västmur och södra tormuren. Foto mot SSO.

I **schakt I:C** frilades ett med småsten väl kilat hörn. Eventuellt kan detta vara delar av dagermuren från långhusets sydvästra inre hörn. I schaktets norra del saknades stenkonstruktioner. Här fanns endast jord och småstensfyllning. Vid kyrkans raserande kan många partier ha skadats. En mindre mängd träkol tillvaratogs från samma nivå som de kilade stenarna (F 14).

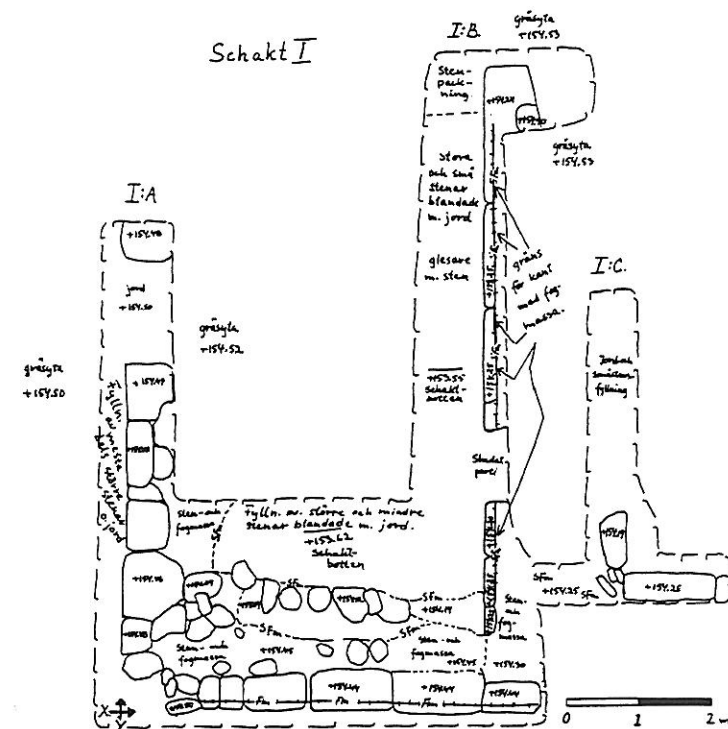

Fig 11. Planritning över schakt I (0-8.5 mÖ). Ritning: R Vogel.

Inom **schakt II** framkom ett skadat murparti med ett antal spridda stenar på skilda nivåer. Mot söder, i linje med långhusets yttre mur, låg en 1,2 meter lång och 0,4 meter bred (eventuell kant-) sten på samma nivå som tornets hällar d v s strax under marknivå. Omedelbart söder om denna stora sten, låg några mindre på ca 0,2 meters lägre nivå. På samma nivå och ca 0,75 meter mot norr låg två stenar, 0,3-0,5 meter långa och ca 0,2 meter breda, i östvästlig riktning tätt efter varandra. Utrymmet mellan den stora stenen och dessa båda senare var fyllt med sten och murbruk. Ytterligare 0,5 meter mot norr låg två, i östvästlig riktning, kantställda hällar, 0,6-1,0 meter långa och drygt 0,25 meter tjocka, även dessa hällar på den lägre nivån. Fyllningen mellan dessa båda stenrader bestod huvudsakligen av jord och småsten.

1,5 meter norr om hällarna och ca 0,7 meter under marknivå anträffades 2 mynt (F 15:a och b), som låg intill varandra, omedelbart ovanför en sten med diameter på ca 0,5 meter och en höjd på 0,12 meter. Under stenen låg skelettdelar i östvästlig riktning. Läget syntes vara intakt (grav VI). Från sten- och jordfyllningen, ca 1,0 meter söder om gravläggningen tillvaratogs en järnspik (F 13).

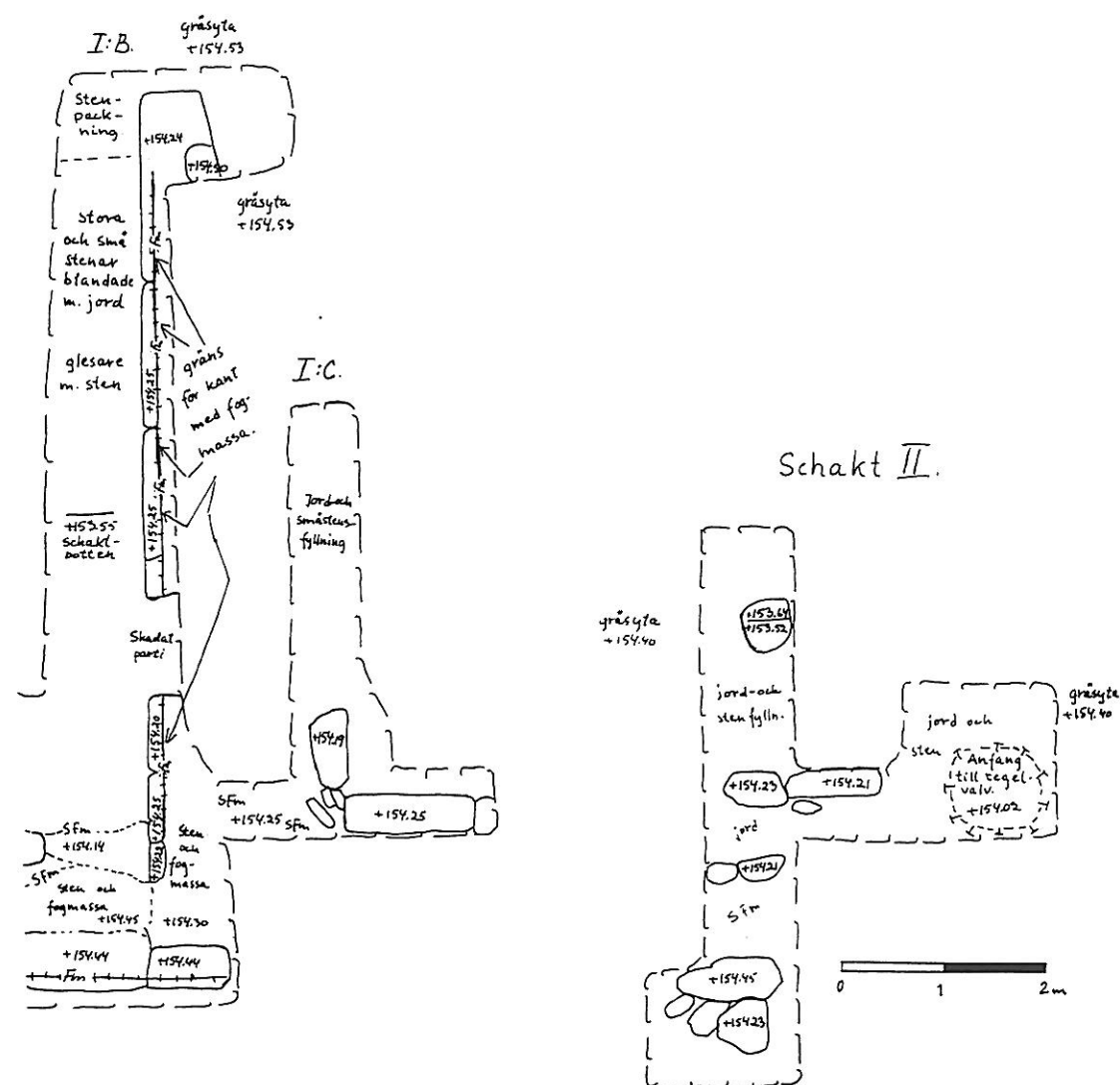

Fig 12. Planritning över schakt II och del av schakt I (4-14mÖ). Ritning: R Vogel.

Västra delen av **schakt III:A**, som enligt planritningen från 1815 skulle täcka in övergången mellan långhuset och det indragna koret, var skadat, varför murens konstruktion inte framträdde klart. Långhusets sydöstra hörn måste ha blivit raserat, om inte förr så i samband med grävningar för de gravplatser, som finns där idag.

I hörnet mellan långhus och kor fanns en gravläggning med skelettdelar i nordsydlig riktning (grav VII) knappt 0,2 meter under marknivå. Graven hade även grävts in ett stycke i kormuren.

För övrigt framkom i schaktets sydöstra del upp till 1,2 meter långa och 0,7 meter breda stenhällar, som hört till kormurens yttre begränsning mot söder. Längsmed hällarnas ovasida löpte en kant av hårt fogbruk av samma slag som tidigare uppmärksammats på tornets södra och långhusets västra hällar.

Putsstycken med färgspår i rött och ockra anträffades utanför kormurens yttersida ca 0,7 meter under marknivå (F 2).

Fyllningen inom västra delen av detta schakt bestod av sten och jord med underliggande lager av bruk i större och mindre sjok, ca 0,2 meter under marknivå. Mot norra delen framkom en rad med delvis kantställda stenar, ca 0,2-0,7 meter långa, utgörande korets inre begränsning mot söder. Stenarna fortsätter mot ost och bildar en hörnkonstruktion, som viker av mot norr. Mellan dessa inre och yttre stenbegränsningar bestod fyllningen av jord och sten, därunder i östra delen av hård murbruk, ca 0,2 meter under marknivå. I västra delen av porösare lager med sandblandad jord från söder och fram till den inre stenraden, som föreföll något rubbad. På planritningen från 1815 var här markerad platsen för korets södra portal, varför man kan tänka sig, att här legat en stor tröskelsten, som flyttats i samband med den nya kyrkans byggande. I dessa omrörda lager hittades, ovanpå den hårda bruken ca 0,1 meter under marknivå, ett mynt (F 1). Ytterligare ett mynt, av samma sort som F1, hittades i östra delens fyllning på en något lägre nivå. Mynten härrör troligen från grav VII.

Fig 13. Kyrkans södra kormur och absid, fr V. Till vänster i bild syns även en "trappliknande murkonstruktion".

Schakt III:B omfattar huvudsakligen östra kormuren. Här framkom en trappliknande murkonstruktion med en avsats upp mot absiden, ca 0,4 meter under marknivå (fig 14). De upp till 0,8 meter långa, 0,3 meter breda och 0,06 meter höga hållarna hade raka tuktade kanter. Troligen har det funnits en liknande konstruktion på motsatta sidan och avsatserna har utgjort stöd för korets golvplankor.

I korets sydöstra hörn anträffades en gravläggning i östvästlig riktning cirka 0,4 meter under marknivå (grav VIII). Graven skar ett stycke in över avsatsen. Kranie- och skelettdelar samt en järnspik (F 18) tillvaratogs. Även i schaktets mellersta del, tvärs över avsatsen och östra muren fanns en gravläggning i riktning nordost-sydväst, ca 0,2 meter under marknivå (grav IX). Såväl avsatsens som murens stenar var borttagna. I fyllningen hittades kranie- och skelettdelar. Tre järnspikar tillvaratogs (F 21). I norra delen av schaktet var murpartiet skadat av en tredje gravläggning (grav X) knappt 0,2 meter under marknivå. Även här fanns kranie- och skelettdelar samt en järnspik (F 24).

Mot norr grävdes schaktet fram till kyrkogårdsgången. I kanten låg en häll tillhörande den östra kormuren. I schaktfyllningen av sandblandad jord och sten väster om östra korväggen anträffades längst mot norr ”nystan” av smält bly (F 19) ca 0,4 meter under marknivå. Här tillvaratogs även ett stycke träkol (F 16) drygt 0,4 meter under marknivå, ett flertal små glasskärvor (F 17) samt väggputs med röda färgspår (F 22).

Ca 0,7 meter under marknivå övergick den sandblandade jorden till en mer regelrätt stenpackning (fig 15). På grund av tidsbrist kunde inte schaktet breddas och grävas till orörd mark.

Fig 14. Korets ursprungliga raka östavs lutning framträdde som en trappliknande murkonstruktion. Foto mot N.

Fig 15. På västra sidan av den nordsydliga murkonstruktionen i koret framkom en "regelrätt stenpackning" cirka 0.7m under marknivå (endast fotodokumenterad).

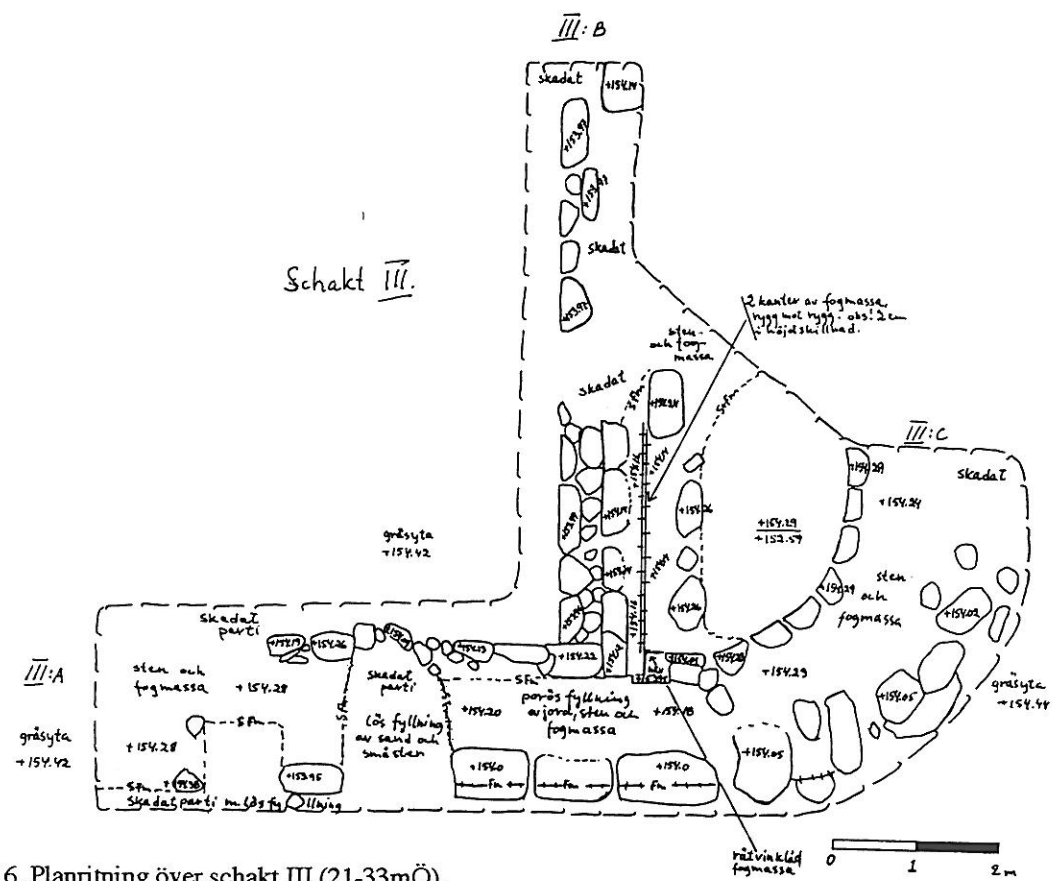

Fig 16. Planritning över schakt III (21-33mÖ).

Schakt III:C omfattar absidens södra hälft. Sedan väl rundelns inre kantstenar lokaliserats ca 0,15 meter under marknivå, avtorvades och frilades absidens södra hälft. Den inre bågen var mycket väl lagd, två skift återstod. Den yttre begränsningen var diffus, skadad av gravgrävningar på kyrkogården. Murens läge kunde dock följas, då den hårda fyllningen av sten och bruk fanns in situ.

Vid anslutningen mellan kor och absid, längsmed kormurens östra sida löpte en kant av hård bruk. Rygg mot rygg med denna fast på 2 cm:s lägre nivå, löpte en likadan kant på absidens västra sida. Underlaget bestod av bruk blandat med stenar varav några ca 0,7-0,5 meter stora låg mot absidens västra sida.

Sedan några stora, löst liggande block inom absidens rundel lyfts bort, framträdde ungefär i jämnhöjd med rundelns undre stenskiift, olikstora stenar blandade med sandjord.

Centralt i halvrundeln påträffades skörbränd sten och stora stycken av järnslag, varav en del var s.k. bottenskällor. En del hade fastsittande, bränd, delvis sintrad lera. Sandjorden inom området, som var ca 2,0x1,0 meter stort och ca 0,15 meter djupt, var starkt rödbränd. Dessutom påträffades ett flertal järnhaltiga stenar, sjömalm, av vittrad, grusig karaktär.

I östra delen av, och huvudsakligen under detta lager, framkom ett ca 0,5 meter stort och ca 0,12 meter tjockt, hårt packat sotlager, ca 0,75 meter under marknivå, inmängt med träkol och skörbrända stenar (F 11).

Vad som ovan beskrivits verkar att ha varit en verkstadsplats för lågteknisk järnframställning - en rostningsplats med en blästerugn?

Under de ovan beskrivna lagren fanns en fyllning av olikstora stenar och sandjord ned till ett djup av 1,7 meter under marknivå. Först därunder fanns backens naturliga moränsand.

Fig 17. Södra delen av kyrkans kor och absid. Foto från SV.

Fig 18. Anslutningspartiet mellan kor och absid. Foto från NV.

Fig 19. Undersökningarna bedrevs i studiecirkelform med intresserade församlingsbor.

SAMMANFATTNING OCH FÖRSÖK TILL TOLKNING

Eftersom det tidigare inte gjorts någon riktig arkeologisk dokumentation av Berga medeltidskyrka lades schakten just över sådana partier som kunde tänkas ge upplysningar, inte bara om den geografiska utbredningen, utan också om förhållandet inbördes mellan de olika kyrkorummen såsom över anslutningen mellan torn/långhus och kor/absid.

Genom den gjorda undersökningen har vi fått ökad kunskap om den medeltida kyrkans läge och utvändiga mått. De frilagda murarnas totala längd var 33 meter och bredden 11 meter.

Långhus / västra torn

Vi kan också mera i detalj studera anslutningen mellan långhuset och tornet, vars frilagda murar mot öster respektive söder ser ut att vara uppförda samtidigt. På fig 10 syns tydligt hur lagren med stenar och bruk lappar över varandra precis i skarven mellan långhus och torn.

Kor / absid

Det relativa tidsförhållandet mellan koret och absiden har genom friläggandet blivit tydligare. Koret tycks från början ha haft en rak avslutning mot ost. Till korväggen har senare fogats en absid (se fig 18). Vid vilken tidpunkt detta skett, är svårt att uttala sig om.

Tillbyggd - bränd?

I litteraturen om Berga medeltidskyrka talas det ibland om att man vid rivningen 1819 kunde se att kyrkan blivit tillbyggd och att den varit utsatt för brand. I murverken och det rivningsfyll, som frilades vid vår undersökning framkom det inte någonting som klart visade att kyrkan blivit tillbyggd eller att den brunnit. Att bränder flera gånger härjat vet vi genom skriftliga källor. På 1500-talet hade man dålig ekonomi och fick hjälp att lägga in nytt golv och införskaffa en ny predikstol, sedan kyrkan eldhärjats efter ett danskt överfall. Fynd av smält bly i koret kanske vittnar om en brand så kraftig att kyrkans medeltida blytak smälte.

De om- och tillbyggnader som ägt rum har tydligen inte avsatt några spår i murverken - eller har vi inte kunnat tolka lämningarna på rätt sätt? Kanske borde fler schakt dragas?

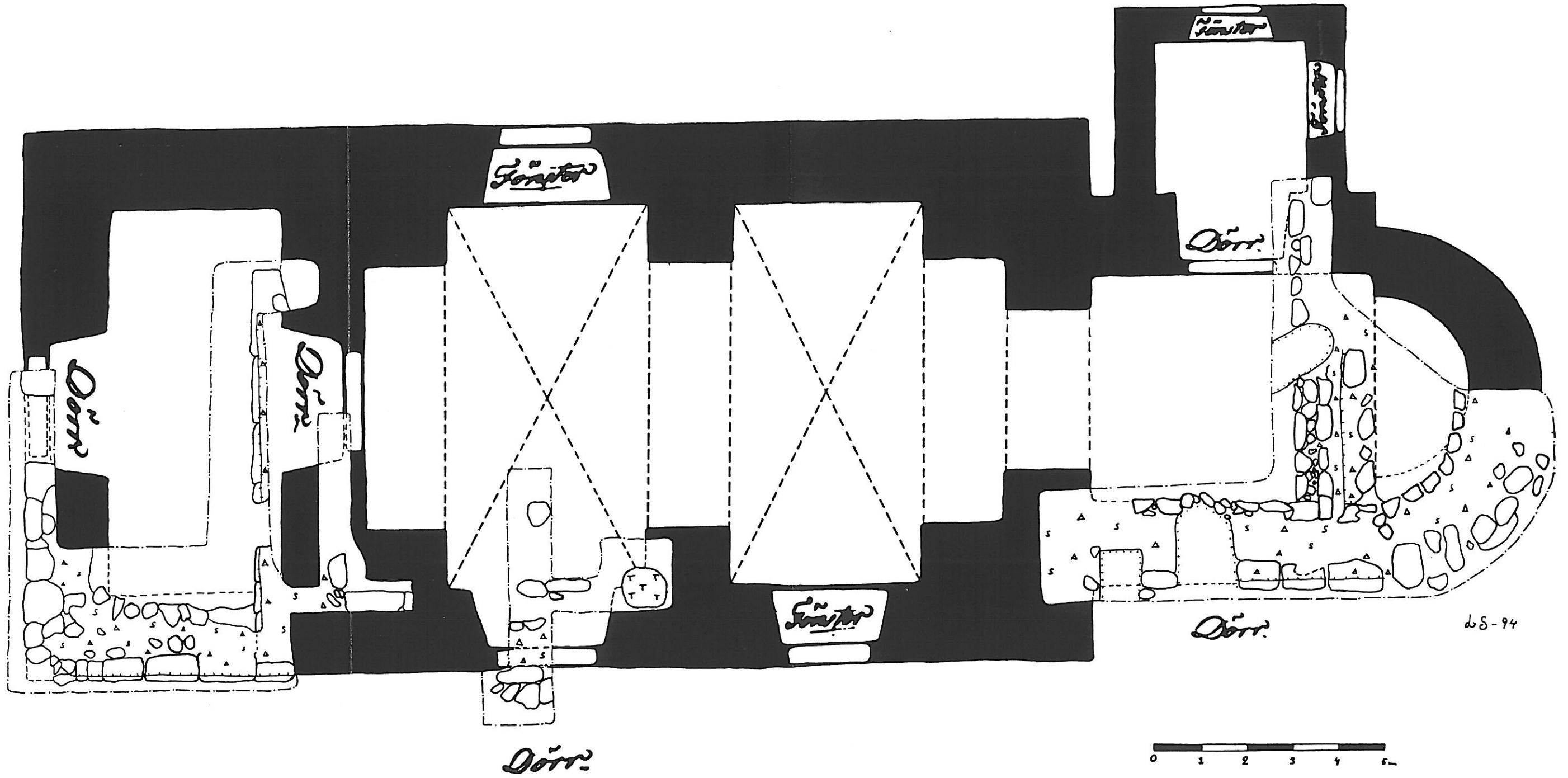
Byggplats - smedja?

Förekomsten av järnslag med bottenskällor och fastsintrad lera, sotlager, skörbränd sten, rödbränd sand, träkol och sjömalm gör, att tanken på en järnframställningsplats inte är så fjärran. Att allt detta sedan kommer idagen under absiden gör tanken lite mer komplicerad. En smedja använd under kyrkans byggtid? - Det kan kanske vara en rimlig förklaring. - Sjömalm kunde man skaffa ganska lätt från strandbrinkarna längs Lagaån eller från de stora sjöarna norröver. Järnet rostades, smältes och formades för att sedan hamras ut till redskap av alla de slag för murare och timmermän sysselsatta med kyrkbygget.

Varför just under absiden? - Jo, den fanns inte där då och man kanske helt enkelt behövde lä för vinden - då passade platsen bakom korväggen bra. Med tanke på att man endast ett 30-tal meter öster om kyrkan hade sysslats med klockgjutning (Åhman E., 1987), så är det egentligen helt naturligt, att även andra till kyrkbygget knutna verksamheter förlades till kyrkans närmaste omgivning. Användning av byggplatssmedjor är ingen nyhet.

Berga kyrka

Sammanställning av 1815 års planritning
och 1992 års arkeologiska undersökningar

Gravläggningar

I de upptagna schakten påträffades tio gravläggningar med kranie- och skelettdelar. Dessa grävdes ner gemensamt efter avslutad undersökning. I närheten av skelettdelarna anträffades ett flertal järnspikar från kistorna samt en del bronser, förmodligen kistprydnader. Föremålen tillvaratogs och registrerades.

Mynt

5 mynt framkom i samband med gravarna. Ett par hittades invid varandra vid huvudänden av en gravläggning (grav VI). Ena myntet var 1 örepräglat 1759 (F 15:a och b). Två andra mynt som hittades i närheten av grav VII i omrörda lager var 1/6 öre SM från 1666 (F 12 och 20). Det femte myntet hittades i omrörda lager helt nära markytan utan klar anknytning till någon gravläggning. Det var 1 öre KM från 1719/20.

Mynten har preliminärt klassificerats av Gunnar Sundberg, Vexjö gymnasii myntkabinett, Smålands museum. Jag ber att få tacka honom för hjälpen.

Putsfragment med färgspår

De fåtaliga och små putsfragmenten med färgspår i gult, rött och ockra (F2 och 22) funna i anslutning till koret, ger en antydning om att koret troligen varit målat. En färganalys kan kanske ge en vink om dateringen på måleriet. De skånska stenkyrkorna från 1100-talet var i flera fall försedda med samtida målningar.

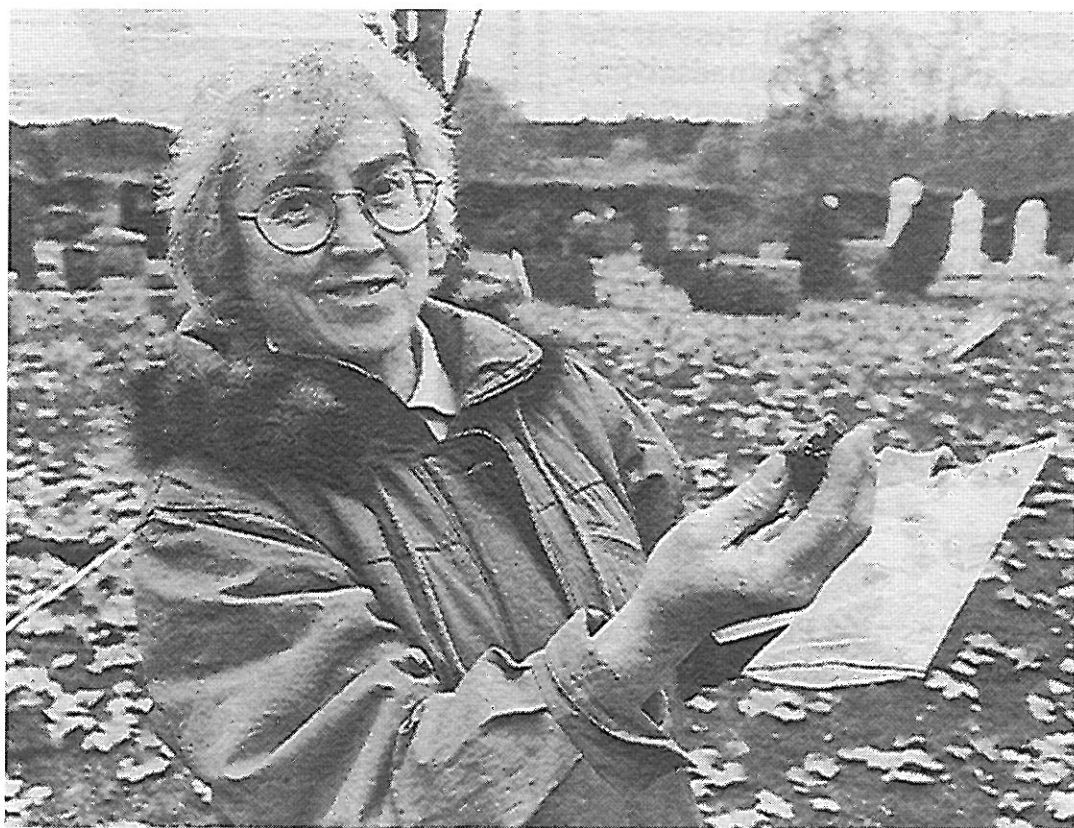

Fig 20. Med hjälp av putsfragment som hittades anser sig Ragnhild Vogel fått en uppfattning om hur kyrkan varit dekorerad utvändigt. Foto: Småläningen 29/10 1991.

”Tjuva-kistan”

Några direkta tecken på förekomsten av en ”tjuva-kista” inom tornets grundmurar (omnämnd av I. Rogberg) kunde inte iakttagas. I det tämligen lösa fyllnadsmaterialet av sandjord och sten, hade man under seklers gång begravt några döda på ett djup av ca 0,7 meter under markytan. Tiden medgav inte något utvidgande av schaktet. Men varför skulle man inte kunna tänka sig en liten fängelsehåla med jordgolv och väggar av grundmursstenar i ojämna formationer under första våningens golv i tornet?

Fig 21. Ingvar Vallenskog och Åke Karlsson bistod vid undersökningarna för att lägga några historiska pusselbitar på plats vid Berga kyrka.

REFERENSER

- Berga kyrkor** - Historik utgiven. omkr. 1986.
- Boken om Bergabygden** utg. av Berga och Vittaryd-Dörarps hembygdsförening. Del 1. Ljungby 1969.
- Klackenberg H.**, 1986. Feodalism i Finnveden. Biskop Henrik och Berga *ur Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Eric Cinthio. Lund.*
- Klang L.**, 1978. Fasta fornlämningar och förhistoriska miljöer I. Översiktlig fornlämningsanalys. Kronobergs län.
- Knutsson Chr.** 1990. Berga gamla kyrka. Uppsats i lokalhistoria. Växjö högskola.
- Rogberg I.**, 1763. De Ottingia Berga. Översättning och utgivning i Smålands hembygdsförbunds böcker VI.
- Rogberg S.**, 1770. Historisk Beskrifning om Småland. Karlskrona.
- Wrangel E.**, 1907. Medeltidskyrkorna i Småland. Medd. Norra Smålands fornminnesförening.
- Åhman E.**, 1983. Rapport. Boplatz vikingatida/medeltid. Kyrkogården Hulan 1:22, Berga socken, Småland. Smålands museum, Kulturhistorisk undersökning 23.
- Åhman E.**, 1987. Ett medeltida klockgjuteri i Berga. *Ur I Wärend och Sunnerbo 1987 nr 1.*
- Diverse anteckningar och excerpter**, Hembygdsföreningens arkiv, Berga.
- Karta över Sunnerbo härad** från 1685, Lantmäteriverket i Växjö.
- Smålands museums arkiv.**

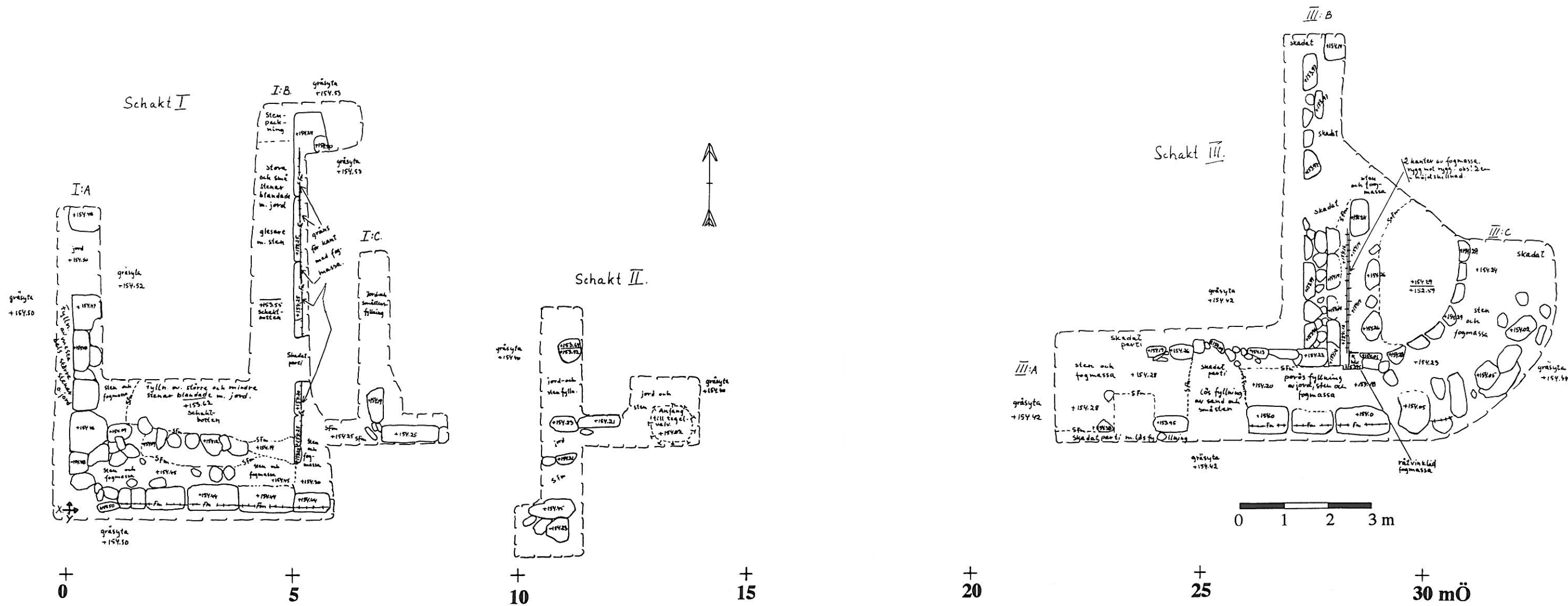
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Topografiska kartan	5DSO Värnamo
Ekonomiska kartan	5D2h Berga
Koordinater	x 6312.96/ y 1389.48
Ansvarig institution	Smålands museum
Uppdragsgivare	Berga församling
Typ av exploatering	Ingen / Studiecirkel
Typ av undersökning	Kyrkodokumentation
Personal	Ragnhild Vogel med studiecirkelmedlemmar
Smålands museums dnr	110 / 92
Länsstyrelsens dnr	220-1540-91

Översiktsplan över sökschakt

Berga gamla kyrka

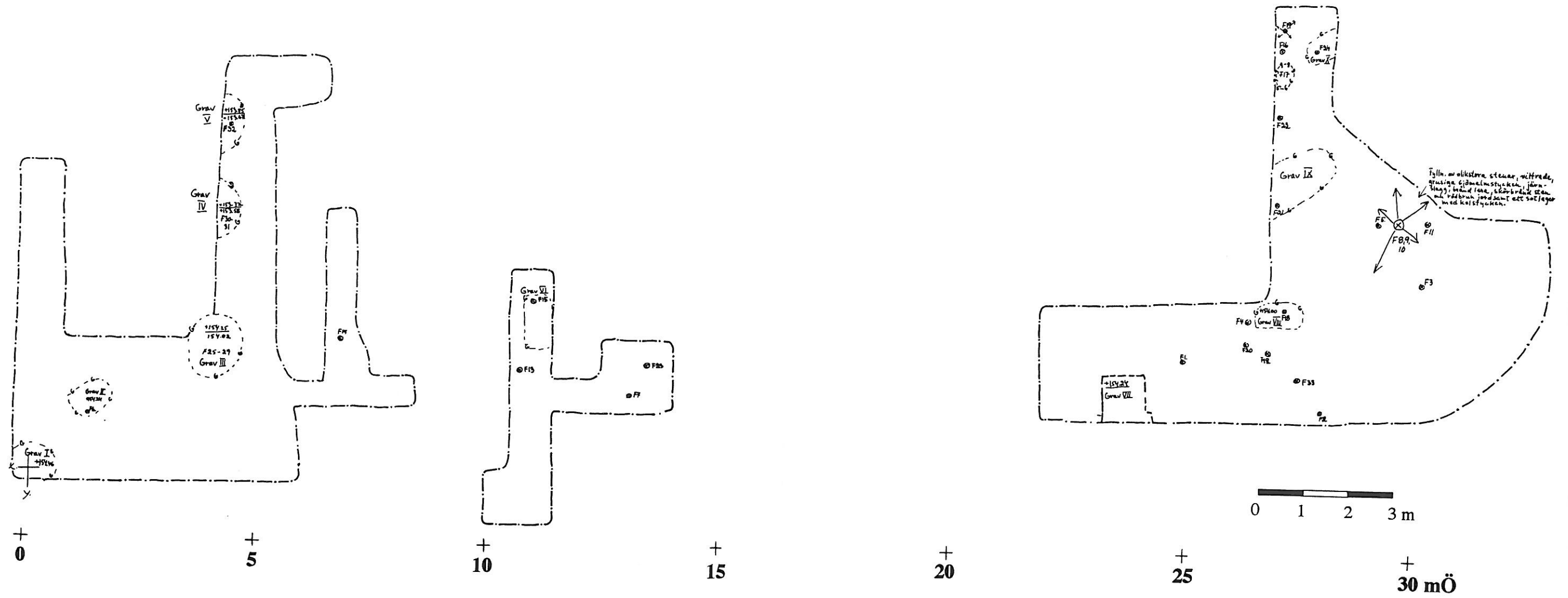
Arkeologisk undersökning, vintern 1991/92

Gravar och fynd

Berga gamla kyrka

Arkeologisk undersökning, vintern 1991/92

Gravläggningar (alla påträffade och upptagna skelettdelar
samlades och grävdes ner gemensamt)

Grav nr	Läge X koord. meter	Innehåll (art och fyndnr)
G I	0.0	Skelettdelar.
G II	1.5	Bronsstycke (F6) samt kranium och skelettdelar.
G III	4.0	Bronsstycke (F25), järnbeslag (F27), järnten (F26), 3 järnspikar (F28), kol (F19) samt kranium och skelettdelar.
G IV	4.0	5 järnspikar (F30), djurtand (F31) samt skelettdelar från vuxen och barn.
G V	4.0	2 järnspikar (F32) och skelettdelar.
G VI	11.0	2 mynt, det ena dat. 1759 (F15:a,b), 3 järnspikar (F13).
G VII	23.5	2 mynt, det ena dat. 1666 (F1,20), järnspik (F12) och skelettdelar.
G VIII	27.0	Järnspik (F18) samt kranie- och skelettdelar.
G IX	27.5	3 järnspikar (F21) samt kranie- och skelettdelar.
G X	28.0	Järnspik (F24) samt kranie- och skelettdelar.

Redogörelse över tillvaratagna artefakter.

Fynd nr.	Läge X-koordinat meter	Höjd m.ö.h.	Artef. namn	Storlek /vikt	Beskrivning, fyndomständigheter m.m.
1	24.8	+154.31	<u>Mynt</u>	Diam 26mm Tj 2mm	Karl XI, 1/6 öre SM (= "silvermynt", 1666. Koppar. Funnen i omrört lager. Trol fr Grav VII Se även F 12, 20.
2	27.9	+153.67	<u>Puts</u>	Största 3.9x3.7x 2.1 cm	2 fragm funna utanför S kormuren. Målade i rött och ockra.
3	30.2	+154.26	<u>Krit- pipe- skaft</u>	Längsta 3.3 cm Diam 8mm	3 delar, löst funna i absidens övre fyllning.
4	26.2	+154.03	<u>Puts</u>	Största 7x5x0.9 cm	Från S kormurens insida
5	29.2	+154.29	<u>Mynt</u>	Diam 23.4 mm Tj 1.5mm	Ulrika Eleonora, 1 öre KM, 1719 el 1720. Ompräglad på ngt av Karl XII:s nödmynt (kanske Flink och Färdig 1717). Lösfynd fr absidens insida.
6	1.4	+154.09	<u>Brons- stycke</u>	5.5x2.7x 1.3 cm	Funnet tills med kranium och skelettdelar. (Grav II)
7	13-14	+154.02	<u>Tegel</u>		Från V valvets SO anfang.
8	29-30.5	+153.81 153.66	<u>Järn- malm (sjö-)</u>	10x7.5x 5.4 cm	Fynden 8, 9 och 10 utgör prov på fyllningsmaterialet innanför S hälften av absidens halvrundel.
9	---	---	<u>Slagg (botten- skällor)</u>	Ca 2kg	
10	---	---	<u>Slagg (m bränd lera)</u>	Ca 2.5 kg	
11	30-30.5	+153.69 +153.57	<u>Träkol</u>	12g	Från sotlagret i absidrundelns 0 del.
12	26.7	+154.18	<u>Järn- spik</u>	L 13.5cm	Funnen i omrörda lager. Trol från Grav VII. Se även F 1 och 20.

Fynd nr.	Läge X-koordinat meter	Höjd m.ö.h.	Artef. namn	Storlek /vikt	Beskrivning, fyndomständigheter m.m.
13	10.8	+154.11	<u>Järnspikar</u>	Längsta 8 cm	3 spikar f i omrörda lager nära Grav VI. Se även F 15.
14	6.8	+154.15	<u>Träkol</u>	5g	Från V valvets SV del.
15a	11.1	+153.70	<u>Mynt</u>	Diam 30mm Tj 2mm	Adolf Fredrik, 1 öre SM, 1759. Funnet 0,7m under marknivå invid kranie- och skelettdelar (Grav VI)Jfr F13.
15b	""	""	<u>Mynt</u>	Diam 30mm Tj 2mm	Samma mynttyp som F15a. Årtalet oläsligt.
16	27	+153.91	<u>Träkol</u>	5g	Från N insidan av 0 kormurens grundstenar.
17	26.8- 27.3	+154.08	<u>Glas</u>	Största 3.3x2.5x 0.2 cm	33 skärvor, plana. Svarta, flammiga (eldskadade).
18	27.6	+154.21	<u>Järnspik</u>	L 7.7cm	Funnen tills med kranie- och skelettdelar (Grav VIII).
19	27-27.4	+154.03	<u>Bly</u>	Ca 3 kg	3 klumpar med smält bly, funna vid N insidan av 0 kormurens grundstenar.
20	26.3	+154.12	<u>Mynt</u>	Diam 26mm Tj 2mm	Samma mynttyp som F 1. Årtalet oläsligt. Funnet i omrörda lager. Trol från Grav VII. Se även F 12.
21	26.9	+154.21	<u>Järnspikar</u>	Längsta 8.5 cm	3 spikar f tills med kranie- och skelettdelar (Grav IX).
22	27	+154.01	<u>Puts</u>	2.8x1.7x 1.0 cm (den målade)	4 fragm av vit puts, en med röda färgspår. Funna invid den 0 kormurens insida.
23	13.6	+154.02	<u>Järnspik</u>	L 5.3cm	Funnen i omrörda lager invid V valvets SO del.
24	27.8	+154.17	<u>Järnspik</u>	L 8.7 cm	Funnen tills med kranie- och skelettdelar (Grav X).
25	4-4.5	+154.25 +154.02	<u>Bronsstycke</u>	6.3x2.8x 1.8 cm	Fynden 25-29 är funna inom ett ca 1.5 m stort och 0.2 m djupt lager tills. med ett kranium och skelettdelar (Grav III).

Fynd nr.	Läge X-koordinat meter	Höjd m.ö.h.	Artef. namn	Storlek /vikt	Beskrivning, fyndomständigheter m.m.
26	4-4.5	+154.25 +154.02	<u>Järnten</u>	5.6x1.7x 0.9 cm 28g	Betr. fyndomst. se text till F 25.
27	"-	"-	<u>Järn?</u> <u>beslag</u>	7.3x2.7 cm	Beslag i form av "löv", plant med tvärställd, upprullad ögla. Se F25.
28	"-	"-	<u>Järn-</u> <u>spikar</u>	Längsta 10 cm	3 spikar. Se F 25.
29	"-	"-	<u>Träkol</u>	48g	Spridda inom lagret. Se F 25.
30	4.1-4.6	+153.72 +153.58	<u>Järn-</u> <u>spikar</u>	Längsta 9.5 cm	5 spikar funna inom ett ca 1 m långt, 0,5 m brett och 0.15 m djupt lager tills med skelett delar (Grav V). Se F31.
31	4.1-4.6	+153.62	<u>Djur-</u> <u>tand</u>	L 6.2 cm	Fyndomst. se F 30.
32	4.2-4.6	+153.70	<u>Järn-</u> <u>spikar</u>	Längsta 7.3 cm	2 spikar funna inom ett ca 1 m långt, 0,6m brett och knappt 0,2 m djupt lager tills. med skelettdelar (Grav V).
33	27.5	+154.18	<u>Fög-</u> <u>massa</u>		Från S korväggens grund mur vid övergången ml kor och absid.